

Opis źródła:

1 maja 1394 r. Jan i Mikołaj, książęta raciborsko-opawscy nakazali spisać dokument, który jest przywilejem lokacyjnym Starej Kuźnicy, wsi obecnie zlokalizowanej w dzielnicy Halemba, stanowiącej od 1959 r. część miasta Ruda Śląska. Przywilej zachował się do czasów współczesnych. Dokumentem książęta udzielili zgody na zbudowanie kuźnicy żelaza, budowli mieszkalnych oraz gospodarczych, a także na lokację wsi, zapoczątkowując istnienie Starej Kuźnicy. Opisywane źródło ma być najstarszą zachowaną wzmianką o przemyśle górnico-hutniczym na Ziemi Pszczyńskiej. Dowiadujemy się z niego także o elementach składowych stosowanego wówczas prawa lokacyjnego, ponieważ wyliczone są w nim prawa i obowiązki zarówno zasadzcy, jak i osadników.

Miejsce przechowywania oryginału źródła:

Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Pszczynie, sygn.: AKP (Archiwum Książąt Pszczyńskich) II-4; przy pieczęci zachowana pieczęć księcia Mikołaja.

Miejsca wydania:

Zivier E., *Zur ältesten Geschichte der Eisenindustrie in Oberschlesien*, „Oberschlesien” 1902, nr 8, s. 512–514.

Schlesiens Bergbau und Hüttenwesen. Urkunden (1136–1528), wyd. K. Wutke, w: *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 20, Breslau 1900, nr 156.

Szczech B., *Przywilej lokacyjny Lubniowa czyli Starej Kuźnicy, nadany przez Jana II Żelaznego i Mikołaja IV, książąt raciborsko-opawskich (1.05.1394 r.)*, Ruda Śląska 2009, s. 14–16.

Tekst.

B. Szczech, *Przywilej lokacyjny Lubniowa czyli Starej Kuźnicy, nadany przez Jana II Żelaznego i Mikołaja IV, książąt raciborsko-opawskich (1.05.1394 r.)*, Ruda Śląska 2009, s. 14–16.

My Jan i Mikołaj, bracia, z łaski Bożej książęta w Opawie i w Raciborzu, wyznajemy i publicznie oświadczamy tym to listem wszystkim, którzy go zobaczą, usłyszą lub czytać będą, żeśmy dla korzyści, potrzeby i polepszenia naszego kraju z dobrze przemyślanym zamiarem dali, a na mocy niniejszego listu dajemy mistrzowi Henrykowi, jemu i wszystkim jego spadkobiercom oraz legalnym potomkom pół mili lasu wszere i wzdłuż, nad Kłodnicą położonego w pobliżu Śmiłowic, w naszym borze w Lubnej, aby tam na obszarze tej pół mili założył kuźnicę nową, dalej dwór warowny dla siebie i wszystkich swoich potomków, folwark,

młyny, tak zbożowe jak i tarczane oraz szlifierskie, tyle, ile tam może wykarczować lasu i jak długo tego lasu starczy. Ma tam również założyć wieś na prawie niemieckim, a osadnikom tam się osiedlającym dać wolniznę na jak długo mu się widzieć będzie, aby następnie jemu i jego potomkom czynsz od gruntu płacili. Tam też i sołtys tej wsi, o ile będzie osadzony, ma nam służyć jednym strzelcem na koniu wartości dwu kop groszy.

Zwłaszcza zezwalamy mu w tej kuźnicy zbudować kościół i trzymać przy nim pobożnego kapłana, który jego ludziom i czeladzi służyć ma sakramentami, a poza nim żaden inny [ksiądz].

Także nadajemy mu wszelkie myślistwo, polowanie na zwierzynę i na ptactwo, małe i wielkie na obszarze wspomnianej pół mili [lasu]. Również dajemy mu prawo postawienia i trzymania ław z pieczywem, ław rzeźniczych i z innymi rzemieślniczymi rzeczami, na jego i jego potomków korzyść. Może w tych samych granicach uprawiać bartnictwo w leśnych dzieniach i przydomowych ulach, ile tylko zechce. W tej samej pół mili może urządzać stawy, ile chce, i rybołówstwo uprawiać, on i jego potomkowie i następcy, jak mu się najlepiej zdać będzie.

Zwłaszcza ma posiadać wszelkie zarośla, lasy, wody i rzeczki, jakie się na tej pół mili znajdują, jak i wszystkie inne korzyści, czynsze i płatności, jakie on temu siebie urządzać potrafi, i to z wszelkim państwem i wszelkimi naszymi książęcymi prawami, on i jego prawni potomkowie i następcy; mają to oni prawnie mieć, trzymać, wiecznie i dziedzicznie posiadać, mogą to sprzedąć, zastawić, nadać i tym obracać, on i jego następcy, jak im się ku ich pożytkowi i wygodzie widzieć będzie.

Także nadajemy mu wszelką moc sądenia jego ludzi i czeladzi i do wydawania wyroków, jak to jest w zwyczaju na innych kuźnicach. Gdyby on jednak sam miał jakiś spór z kimkolwiek, ten niech sporną sprawę i skargę przedłoży nam, wtenczas my sprawę tę w prawie rozstrzygniemy. Chcemy także, jeżeli kiedyś jakie listy na tę kuźnicę miałyby być od nas wydane, te odwołujemy i całkowicie kasujemy, że nie mają mieć żadnej prawnej mocy na wieczne czasy. Także dajemy mu prawo do zajęcia, jeżeli mu ktoś na jego gruncie szkody poczynił i brać fanty według szkody, jak się to wszędzie praktykuje.

Wyżej wspomniany mistrz Henryk i jego następcy ma natomiast nam i wszystkim naszym spadkobiercom z tej kuźnicy corocznie płacić 8 grzywien groszy praskich liczbą polskiej jako prawy i wieczny czynsz w taki sposób, że na każdy kwartał zapłaci po 2 grzywiny. I ten czynsz przyrzekamy nie podwyższać w przyszłości.

Na jego świadectwo a prawne potwierdzenie tego listu, my, wyżej wspomniani książęta, daliśmy zawiesić na tym dokumencie nasze pieczęcie. Dan w Raciborzu, w roku tysiąc trzysta

dziewięćdziesiątym i czwartym po Narodzeniu Bożym, w dzień świętych Filipa i Jakuba. A świadkami są nasi wierni i mili: Wanko nasz starosta, Wernko Scheliga, Hoberg z Czerwonej Łąki, Duszko z Wernerdorfu, Urban z Orzesza, Otton ze Zgonia, Czek Raszyca, Jerzy nasz pisarz i inni [uczciwi ludzie].

Pytania do źródła:

Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. Wymień prawa i obowiązki zasadzcy i osadników.
2. Czym książęta motywowali wydanie dokumentu dla Henryka?
3. Jakie obowiązki mieli osadnicy wobec zasadzcy?
4. Czym była wolnizna?
5. Wymień dwa sposoby, jakich użyto do uwierzytelnienia dokumentu.

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. Jakie immunitety wyłączające regalia książęce otrzymał w przywileju mistrz Henryk?
2. Jakie znasz wzorcowe modele prawa, na jakich dokonywano lokacji wsi i miast w średniowieczu? Na jakim prawie zobowiązany był wieś założyć wspomniany w omawianym dokumencie zasadzca?

Słowniczek pojęć.

Jan II Żelazny – https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_II_%C5%BBelazny

Mikołaj IV – https://pl.wikipedia.org/wiki/Miko%C5%82aj_IV_z_Brunt%C3%A1llu

Opawa – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Opawa;3951262.html>

Kłodnica – http://dir.icm.edu.pl/pl/Slovník_geograficzny/Tom_IV/184

Śmiłowice – sołectwo znajdujące się obecnie w obszarze miasta Mikołów.

Lubna – nazwa lasu nad Kłodnicą.

Grosz – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/grosz;3908094.html> [dostęp dn. 5 IX 2022 r.].

Czeladź – ludność służebna.

Dzienia – powstała w naturalnych warunkach barć, wydrążona w żywym drzewie.

Grzywna – średniowieczna jednostka masy.

Grosz praski – srebrna moneta czeska, używana także w Polsce.

Wanko, starosta – bliżej nieznanego rycerza.

Wernko Scheliga – zdaniem Szymona Koszyka niejaki Wernko Szeliha z Zębówic był rycerzem, biorącym udział w bitwie pod Grunwaldem

Hoberg z Czerwonej Łąki – bliżej nieznanym rycerz.

Czerwona Łąka – bliżej nieznaną miejscowość.

Duszko z Wernersdorfu – bliżej nieznanym rycerz.

Wernerdorf – czes. Verněřovice, gmina w Czechach, położona w kraju hradeckim.

Urban z Orzesza – rycerz pojawiający się w otoczeniu Jana II Żelaznego w latach 1386–1394

Orzesze – http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny/Tom_VII/613

Otton ze Zgonia – bliżej nieznanym rycerz.

Zgoń – dawna wieś, obecnie dzielnica Orzesza.

Czek Raszyca – bliżej nieznanym rycerz.

Jerzy, pisarz książąt – bliżej nieznanym.

Literatura pomocnicza:

Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009.

Musioł L., *Z dziejów Kochłowic, Halemby, Bykowiny, Kłodnicy oraz Starej Kuźnicy*, wstępem opatrzył i do druku przygotował B. Szczech, Ruda Śląska 2010, s. 25–27

Musioł L., Pluszczewski S., *Wykaz zakładów dawnego hutnictwa żelaza na Górnym Śląsku od XIV do połowy XIX wieku*, „Studia z dziejów górnictwa i hutnictwa” 1960, t. 5, s. 18–19.

Sperka J., *Książęta i księżne raciborscy (1290/1291–1521)*, Kraków 2022, s. 103–160, 173–176.

Stańko P., *Materiały do dziejów Rudy Śląskiej do końca XVI wieku w archiwach polskich i czeskich*, [w:] *Materiały do dziejów Rudy Śląskiej*, Ruda Śląska 2007, s. 12.

Najważniejsze cezury:

W 1394 r., kiedy książęta wydali wspomniany przywilej dla mistrza Henryka, urodził się Henryk Żeglarz, następca tronu Portugalii i organizator morskich wypraw. W tym także roku Habsburgowie uznali niezależność Konfederacji Szwajcarskiej. W Polsce rządzącej Jadwigą Andegaweńska i Władysław Jagiełło.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Karolina Maciaszek